

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ РИЗИКІВ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Туманова О.А., к.е.н., доцент, НАПКБ

В статті проаналізовано особливості страхування сільськогосподарських ризиків в зарубіжних країнах, зокрема у США, Канаді, Португалії, Іспанії та Росії. Розглянуто доцільність застосування досвіду систем даного виду страхування в Україні.

Ключові слова: страхування, сільськогосподарські ризики, аграрний сектор, страхові платежі.

ВСТУП

У багатьох країнах страхування врожаю сільськогосподарських культур базується на організації систем гарантійного захисту та державної підтримки сільськогосподарських підприємств від збитків, завданих природно-кліматичними умовами. Досвід цих країн показує, що метою державної участі в управлінні аграрним страхуванням є зменшення негативного впливу ризику, з яким стикаються фермери, та часткове покриття страхових платежів, а іноді — і здійсненні виплат в разі настання страхового випадку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є аналіз страхування сільськогосподарських ризиків в зарубіжних країнах.

РЕЗУЛЬТАТИ

Досвід зарубіжних країн, може розглядатися як з раціональної, так і критичної точки зору. Адже пряме застосування методів, систем, та умов сільськогосподарського страхування, що застосовуються в економічно розвинених країнах, в умовах України, може не дати очікуваних результатів, а іноді і негативно вплинути на інтереси страхувальників. Тому досвід зарубіжних країн в питаннях страхового захисту аграрного виробництва потребує певної систематизації і поглибленого аналізу її наслідків.

Розглянемо умови сільськогосподарського страхування у деяких класичних в цьому відношенні країнах. Перш за все, це найбільша у світі за обсягами страхових послуг країна — США і сусідня з нею Канада, які мають добре розвинене сільське господарство.

Федеральна корпорація США страхування сільськогосподарських культур (ФКССК), здійснює комбіноване страхування сільськогосподарських культур (КССК) [5].

Програма, розроблена й фінансована Федеральним урядом США. Програма зараз управляється приватними страховими компаніями через загальнонаціональну мережу з більш ніж 26 тисяч місцевих страхових агентів. Уряд регламентує правила та умови страхування, розробляє тарифи по усіх видах покриття сільськогосподарських культур, які надалі продаються приватними компаніями.

До основних програм страхування сільськогосподарських культур ФКССК відносяться [5]:

1. Комбіноване страхування сільськогосподарських культур (КССК). Це самий поширений договір, що існує вже багато років. КССК надає факультативні гарантії на дохід за трьома рівнями покриття на 50% (Програма КАТ), 65% і 75% середнього фермерського доходу за минулі роки (історія фактичного виробництва — ІФВ). Рівень покриття доходу оцінюється в межах від 50% до 100% від ціни, установленої ФКССК для кожної культури. КССК надає захист від збитків внаслідок майже всіх природних ризиків, включаючи посуху, надмірну вологість, низькі температури й заморозки, вітер, град, повінь і неминучий збиток від комах та хвороб.

2. Катастрофічні поліси (КАТ): компенсація збитків у розмірі до 50% від розміру доходу, і тільки 55% від ціни реалізації, встановленої за даною культурою. Покриття безкоштовне, фермери вносять лише невелику плату в 60 USD за обробку полісів за кожною культурою. КАТ був розроблений для заміни урядової Програми із запобігання природним збиткам. КАТ надає покриття фермерам, які зазвичай, не купують поліси страхування сільськогосподарських культур, мінімальний рівень покриття на випадок стихійного лиха.

3. Покриття на дохід від реалізації сільськогосподарської продукції (ПДРП) уперше було запроваджено 1996 року: ПДРП розроблено для забезпечення захисту фермерського доходу і покриває втрати прибутків унаслідок як знищення врожаю, так і падіння цін. ПДРП установлює мінімальну гарантію перед посадкою, використовуючи відомості про історію фактичного виробництва. Базова ціна збільшується на собівартість виробництва одиниці продукції (ІФВ) і рівень покриття (від 50% до 75% чи 85%, якщо такий варіант можливий відповідно до поліса КССК). Для врожаю норма гарантії встановлюється множенням ціни врожаю на ІФВ і рівень покриття. Якщо гарантія на врожай вища за мінімальну гарантію, то рівень компенсації вартості врожаю встановлюється за нею. Після того як урожай зібраний, обсяг фактичного врожаю збільшується на ціну врожаю; у такий спосіб установлюється дохід. Якщо реальний дохід менший від розрахованої гарантії, фермеру виплачується різниця.

4. Захист прибутку (ЗП). Уперше був репрезентований як експериментальний проект 1995 року: ЗП розроблений для страхування від ризику зниження валового доходу нижче від середнього рівня і падіння цін на врожай через надання фіксованої гарантії на 1 акр площі в USD. Гарантія розрахо-

ується множенням рівня покриття, вибраного страхувальником, на вартість, що встановлює ФКССК до посіву, яка розраховується на підставі вартості товару на ф'ючерсному ринку. Якщо під час збору врожаю обсяг фактичного врожаю, помножений на фактичну вартість урожаю, менший від розміру гарантії ЗП, виплачується різниця.

5. Страхування доходу (СД) було запроваджено в США 1997 року. СД надається виробникам кукурудзи і сої в кількох штатах, воно забезпечує захист від зниження доходу внаслідок падіння цін, зменшення врожайності чи обох факторів одночасно. Цей проект базується на місцевих цінах (на рівні округу чи штату). Покриття можна придбати на одну культуру або всі культури, вирощувані на фермі. Виплата компенсацій визначається Торговельною палатою Чикаго і ґрунтується на середніх цінах в окрузі.

6. План групи ризиків (ПГР). Відповідно до такого полісу страхування компенсація сільськогосподарському виробнику виплачується в тому разі, якщо середній в окрузі врожай падає нижче від рівня застрахованого врожаю, що був вибраний страхувальником. В основному він призначений для виробників, урожайність на фермах яких має тенденцію до падіння нижче від рівня середньої врожайності в окрузі. Виробник може одержувати компенсацію в роки, коли середній рівень урожайності в окрузі низький, а він збирає хороший врожай; можливий і зворотний варіант, а саме: у виробника поганий урожай, однак він не одержує компенсацію, тому що в окрузі цього року висока врожайність. Головною особливістю цього плану є те, що він не передбачає оцінку втрат урожаю на рівні окремого застрахованого; замість цього середній рівень урожайності оцінюється на рівні округу через добір Міністерством сільського господарства США репрезентативних фермерських господарств.

7. Захист прибутку від групи ризиків (ЗПГР) на додаток до ПГР включає захист ризику зміни вартості продукції. Цей страховий продукт був уведений у дію 1999 року для окремих сільськогосподарських культур у деяких штатах, він є формою страхування доходу для округу. Відповідно до нього компенсація виплачується виробнику в тому разі, якщо дохід в окрузі на 1 акр площі (що протиставляється власному доходу виробника на 1 акр площі) застрахованої культури падає нижче від обумовленого доходу, визначеного виробником. План надає недороге страхування ризику зменшення доходу з мінімальним обсягом роботи та документами.

Види урядової підтримки в США за комбінованим страхуванням сільськогосподарських культур (КССК) включають [1]:

- страхове законодавство, 1980 рік — федеральний закон США «Про страхування сільськогосподарських культур» і його наступні редакції 1990 і 1994 рр.;

- дотації на премії: загалом вони відповідають загальній сумі премії, що встановлюється в розмірі 50% від покриття на врожай за полісом КССК. За програмою КАТ, що передбачає компенсації на виробничі витрати, які перевищують 50 %, поліс є безкоштовним. Виробники вносять тільки невелику плату (60 USD на кожну культуру для округу) на ведення справи. Причому премії зі страхування сільськогосподарських культур не включають адміністративні й операційні витрати, які бере на себе ФКССК;

- дотації, виплачувані приватним страховикам для покриття адміністративних і операційних витрат. Дотація на адміністративні й операційні витрати покриває всі витрати на реалізацію поліса й оцінку збитку, і змінюється в межах 25 % до 30 % суми премії залежно до виду поліса. Традиційно досить значна частина платежів відраховувалася на агентські комісійні (брокерську винагороду);

- уряд США бере сільськогосподарські ризики на перестрахування на досить вигідних умовах, і приватні страховики можуть передавати сюди ризики за оформленими полісами;

- фінансування досліджень у сфері страхування сільськогосподарських культур. Уряд фінансує велику частину витрат на дослідження і розвиток під час розроблення нових страхових програм для сільськогосподарських культур, а також регулярно здійснює актуарний контроль та огляд тарифів;

- програма Федерального уряду із запобіганням лихам (ця програма тільки для тих фермерів, які купують мінімум 50% покриття КССК).

У США програми підтримки страхового захисту фермерів розподіляються умовно на програми зі страхування врожаю і на програми страхування доходу.

У США дві програми страхування доходів:

1. Програма ІР — захист доходу. Ґрунтується на тому, що до захисту від недоотримання врожаю додається захист від несприятливої ціни на певну культуру. Відшкодування виплачують у тому разі, коли комбінація рівня зібраного врожаю та ціни на культури в момент збирання врожаю виявляється нижче від певного гарантованого рівня.

2. Програма CRC — покриття доходу на вирощування культури. Рівень покриття доходу змінюється протягом сезону вирощування сільськогосподарських культур.

Перейдемо до страхування аграрного сектору Канади, яке має значні відмінності у порівнянні з США. Воно включає в себе спеціальні програми — CI, NISA, AIDA, котрі забезпечують субсидовані заощадження для фермерів (NISA) та рівень доходів фермерам не нижче від 70% від попереднього за останні три роки. Програми комбінованого страхування сільськогосподарських культур для державного сектору діють у 10 провінціях у вигляді партнерства між місцевими органами самоврядування та федеральним урядом Канади.

Види державної підтримки сільськогосподарського страхування включають:

- питання створення сприятливих передумов за допомогою законодавства (наприклад Закон «Про захист доходів фермерських господарств», ухвалений 1991 року) [2];
- місцеві органи влади разом з федеральним урядом Канади субсидують частину премій зі страхування сільськогосподарських культур, сплачуваних фермерами; рівень субсидування коливається від 50 до 80%;
- дотації на адміністративні витрати в місцевих програмах страхування сільськогосподарських культур (50% фінансується місцевими органами самоврядування і 50% — федеральним урядом Канади. Страхувальники не здійснюють внесків на адміністративні витрати програми комбінованого страхування сільськогосподарських культур);
- федеральний уряд здійснює перестраховування на основі ексцеденту збитковості в п'яти провінціях Канади.

Слід звернути увагу на державну програму захисту фермерського доходу, яку виконують органи місцевого самоврядування і федеральний уряд. Такі програми покликані здешевити страхування та максимально розширити страхове поле всередині країни; роль перестраховика частково відведена уряду Канади, а частково — властям провінцій.

У Канаді законодавство, що регулює питання участі держави у підтримці фермерів, постійно змінюється. Наприклад, розширюється коло дозволених видів діяльності для державних органів влади, які здійснюють кредитування та страхування аграрного сектору. Їм дозволено крім бюджетних коштів залучати для своєї діяльності кошти з ринків приватних капіталів, що надає цим державним інституціям більшої гнучкості в управлінні їхнім кредитним портфелем.

Загалом у Канаді існує комплекс державних програм управління ризиками та підтримки доходу фермерів [3]:

1. Програма страхування врожаю (CIP). Мета: пом'якшити негативну дію несприятливих погодних явищ на фермерські господарства за допомогою часткової компенсації урядом страхових платежів та створення сприятливого графіка внесення платежів з урахуванням сезонних особливостей виробничого циклу.

2. Програма стабілізації чистого доходу (NISA). Мета: попередження різких коливань доходів фермерів через поєднання їх власних коштів з державною допомогою. Передбачається створення спеціального стабілізаційного рахунка фермера, який формується з його власних внесків та внесків уряду. Сюди можуть надходити суми, що становлять до 20% чистого доходу від реалізації, але не менше ніж 3%. Зі свого боку уряд уносить до 3% суми, еквівалентної внескам фермера.

3. Програма осіннього авансування (FCAP). Мета: підтримання грошових потоків фермера в період одразу після збирання врожаю та позбавлення необхідності реалізації продукції на не вигідних умовах.

4. Програма весняного авансування (SCAP). Мета: надання допомоги під час посіву сільськогосподарських культур та страхування майбутнього врожаю у фермерській асоціації.

5. Програма підтримки доходу фермерів Канади (CFIP). Мета: надання державної допомоги тим фермерам, які зазнали різкого та значного падіння своїх доходів з причин, що не піддаються контролю. Наприклад, зменшення очікуваного прибутку через причини, зумовлені рухом капіталу в інших сферах бізнесу та комерційних структурах. Програма на 60% фінансується федеральним урядом і на 40% — урядом провінції.

6. Програми підтримки провінцій — надають провінціям додаткове фінансування для розв'язання специфічних для них пріоритетних завдань. В основному це короткострокові (від 2 до 5 років) програми, що підтримують інноваційний розвиток та самодостатність провінції.

Серед європейських країн, досвід яких може бути корисним для України, слід розглянути Португалію та Іспанію, оскільки ці країни мають потужні агропромислові комплекси і розвинені системи саме сільськогосподарського страхування.

Сільськогосподарське страхування Іспанії — одне з найефективніших у Європі. Держава субсидує не тільки страхування врожаю, але і страхування сільськогосподарських тварин. У середньому субсидії становлять 53% страхових премій, що сплачують господарства. З них 40-45% надається урядом Іспанії, 10-15% — регіональними представництвами. Програма страхування поширюється на 28 видів сільськогосподарських культур і включає 2 групи ризиків:

1) загальне покриття. Стосується зернових озимих культур — пшениці і ячменю. Страхові ризики — град, пожежа, заморозки, засуха, повінь, шкідники та хвороби рослин;

2) страхове покриття від багатьох або кількох ризиків. Належить до особливих видів сільськогосподарських культур, таких як виноград, тютюн, мак та тих, що не досить стійкі до природного середовища.

Страхування врожаю в Іспанії є невід'ємним складником загальнонаціональної сільськогосподарської політики. Приватні страховики утворюють так званий Загальний фонд сумісного страхування, тобто вони самі контролюють процес страхування, умови страхування, реєструють та видають поліси, виплачують відшкодування, розробляють нові страхові продукти. Паралельно Міністерство сільського господарства Іспанії надає субсидії на премії та встановлює ціни на сільськогоспо-

дарську продукцію, контролює діяльність регіональних представництв та страхових компаній, здійснює перестрахування.

Заслуговує на увагу об'єднання Іспанських страхових організацій зі страхування в сільському господарстві (Agrupación Española de Entidades Aseguradoras de los Seguros Agrarios Combinados (AGROSEGURO)).

Партнерство державного і частки приватного секторів, надає іспанським фермерам послуги страхування сільськогосподарських культур, страхування тварин і аквакультур за участі державних коштів.

Система страхування сільськогосподарських товаровиробників Португалії схожа на систему страхування Іспанії, але має певні особливості. Страхування сільськогосподарських ризиків здійснюється тут приватними страховиками. Це 22 страхові компанії, що входять до ISP (Інститут страховиків Португалії) і мають затверджені єдині правила страхування сільськогосподарських формувань, а також спільні типові страхові поліси.

Урядова підтримка сільськогосподарського страхування включає:

- питання, що стосуються страхового законодавства;
- впровадження Інститутом страховиків Португалії єдиних типових полісів, що були прийняті всіма страховиками і які здійснюють сільськогосподарське страхування;
- встановлено обов'язкове базове покриття таких ризиків: град плюс пожежа;
- комбіноване покриття: град плюс пожежа, торнадо, сніг, сильний дощ, мороз і сніг;
- встановлено «нормовані тарифи» для розрахунку дотацій на премії;
- державні дотації на частину страхових премій, сплачених фермерами;
- державне перестрахування на умовах ексцеденту збитковості [4].

ISP призначає «нормовані тарифи» для кожної сільськогосподарської культури окремо по регіону, що використовуються для розрахунку державних дотацій на премії. Мінімальні рівні субсидування, які є найбільш доступними для багатьох фермерів, змінюються від 40% до 45% для основного покриття відносно граду і пожежі; фермери мають право на додаткові дотації від 10% до 20%, якщо вони купують більш дорогий поліс комбінованого страхування. Культури з вищими «нормованими тарифами» мають додаткові дотації (20 % для культур з «нормованими тарифами» > 8,4%).

Крім того, у Португалії діє фінансова допомога уряду за Програмою державного перестрахування сільськогосподарських ризиків (Fondo de Emergencia, діє з 1996 р.). Виконавчий орган цієї програми — Institute Financiero de Apoio ao Desinvolvimento da Agricultura e Pescas (IFADAP).

Страхування сільськогосподарських ризиків у Російській Федерації має багато спільних ознак з умовами страхування в Україні. Тому доцільно звернути увагу не стільки на механізм страхування в аграрному секторі, скільки на умови державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Федеральний Закон РФ «Про державне регулювання агропромислового виробництва» від 26.07.97 р. встановив право Уряду диференціювати розміри сплати страхових внесків за сільськогосподарськими культурами відповідно до регіонів. Передбачалося державне регулювання переліку страхових ризиків, порядку визначення вартості врожаю, строків чинності договорів страхування, порядку формування додаткових резервів та інших умов здійснення страхування.

Така позиція Уряду РФ була підтверджена Постановою від 1 жовтня 2001 р. «Про державну підтримку страхування у сфері агропромислового виробництва». У цій постанові йдеться про створення вповноваженого органу при Міністерстві сільського господарства РФ — Федерального агентства з державної підтримки страхування у сфері агропромислового виробництва.

Основні завдання цього агентства такі:

- організація заходів щодо забезпечення державної підтримки страхування в аграрному секторі та здійснення контролю за виконанням порядку і умов надання коштів з федерального бюджету;
- розроблення пропозицій та використання нових механізмів і форм державної підтримки страхування;
- надавання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам під час страхування врожаю сільськогосподарських культур за рахунок коштів, передбачених на ці цілі у Федеральному бюджеті у вигляді субсидій, на сплату сільськогосподарськими підприємствами частини страхового внеску за укладеними договорами страхування;
- перелік сільськогосподарських культур, що беруться на страхування, і частина страхових платежів за цими культурами, що покривається за рахунок коштів Федерального бюджету, включає: озимі зернові, ярі зернові та зернобобові, кормові (багаторічні і однорічні трави, силосні, кормові коренеплоди), олійні (соняшник, льон-кудрянець, ріпак), картопля, кенаф, цукрові буряки (кормові і фабричні), овоче-баштанні, рис, конопля, льон-довгунець, гірчиця.

ВИСНОВКИ

1. Розвиток сільськогосподарського страхування в зарубіжних країнах перебуває в інерційному середовищі. Сільськогосподарські товаровиробники мають серйозну фінансову підтримку з боку держави, яка, зокрема, спрямована на пом'якшення умов здійснення страхового захисту як для господарств, так і для страховиків.

2. Визначено, що спільними рисами для уряду зарубіжних країн є забезпечення стабільного розвитку аграрного сектору економіки. Заслуговує на увагу досвід сільськогосподарського страхування

таких європейських країн, як Португалія та Іспанія, оскільки ці країни мають потужні агропромислові комплекси і розвинені системи саме сільськогосподарського страхування.

3. Пряме застосування методів, систем, та умов сільськогосподарського страхування, що застосовуються в економічно розвинених країнах, в умовах України, може не дати очікуваних результатів, а іноді і негативно вплинути на інтереси страхувальників. Тому досвід зарубіжних країн в питаннях страхового захисту аграрного виробництва потребує певної систематизації і поглибленого аналізу її наслідків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вубина К.Е. Тенденции развития мирового рынка страхования / К.Е. Вубина, М.Ф. Галагуза. — М.: Анкил, 2000. — 314 с.

2. Ву Зыонг Хуан Глобализация: позитивные и негативные последствия для развивающихся стран / Ву Зыонг Хуан, Я. Хеймес // Персонал. — 2003. — №8. — С. 45-48.

3. Соловйова О.А. Перспективи розвитку страхування у сфері зовнішньоекономічної діяльності / О.А. Соловйова // Фінанси України. — 2006. — №5. — С. 122-129.

4. Ульріх Гесс, Каспар Ріхтер, Андреа Стоппа // Кліматичний ризик та погодинний ринок: управління фінансовим ризиком через погодинне хеджування. — Лондон, 2002. — 20 с.

5. Эглау Х.О. Борьба гигантов: экономическое соперничество Европы, США и Японии: [пер. с нем.] / Общ. ред. и предисл. Е.С. Хесина. / Х.О. Эглау. — М.: Прогресс, 1986. — С. 110.